

УДК: 637.134 (477.46)

JEL: L 11

ФОРМУВАННЯ СИРОВИННОЇ БАЗИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бондарець В.В., аспірант

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу стану сировинної бази молокопереробних підприємств Черкаської області. Завданням статті є дослідження основних тенденцій виробництва молока та формування сировинної бази молокопереробних підприємств України та Черкаської області, аналіз зміни обсягів виробництва молока за категоріями господарств, визначення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах молокопродуктового підкомплексу Черкаської області.*

В статті встановлено, що аналіз ринку молочної продукції має відбуватись послідовно, починаючи з першого сектора (сировинного), у якому зароджуються майбутні споживчі характеристики кінцевого товару, і, закінчуючи споживчим сектором, у якому відбуваються процеси придбання і споживання продукту.

Визначено, що сировинний ринок – це сукупність ринків сировинних товарів, які безпосередньо формують умови їх купівлі і продажу. Основними учасниками сировинного молочного ринку виступають сільськогосподарські виробники молока. Обсяги виробництва продукції галузі формуються в залежності від чисельності поголів'я корів та їх продуктивності. В свою чергу, на ці показники впливає ряд чинників.

Досліджено основні показники виробництва молока в Україні та Черкаській області, динаміка обсягів виробництва молока за категоріями господарств, структуру виробництва молочної продукції Черкаської області.

Здійснено групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за продуктивністю молочної стада. Розраховано ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств молокопродуктового підкомплексу Черкаської області.

Розглянуто географічну структуру виробництва молочної продукції та визначено, що в Україні частка переробленого молока все ще залишається значно меншою порівняно навіть зі середньосвітовим показником. Отже, ефективність функціонування молокопродуктового підкомплексу та конкурентоспроможність підприємств у його складі залежить, передусім, від відродження й розвитку молочного скотарства регіону, особливо у межах сільськогосподарських підприємств.

***Ключові слова:** сектор переробки молока, виробництво молочної продукції, ефективність виробництва молока, сировинний ринок, молочне скотарство.*

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення продовольчої безпеки країни є формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва та створення умов розвитку для соціальної сфери села. Одне з важливих завдань сільськогосподарського виробництва полягає у забезпеченні переробної промисловості сировиною. Сировинний ринок слугує основою функціонування товарних ринків, у тому числі продовольчих. Саме тому дослідження сировинного ринку регіонів є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення та розвитку молочної промисловості в господарському комплексі України знаходять своє відображення у наукових працях таких вчених як В.Г. Андрійчук, Н.С. Белінська, П.С. Березівський, С.В. Васильчак, П.І. Гайдуцький, Т.Г. Дудар, П.Т. Саблук, Д.К. Семенда, В.Б. Смолінський, С.П. Ткачук, О.М. Шпичак та ін. Так, В.Г. Андрійчук досліджує питання формування ринку молока і молокопродукції та підвищення його конкурентоспроможності; Д.К. Семенда вивчає тенденції виробництва, переробки та рівень інтенсифікації виробництва молока; Н.С. Белінська досліджує проблеми ціноутворення на ринку молока; Т.Г. Дудар раціональне розміщення та максимальне завантаження виробничих потужностей молокопереробної промисловості.

Невирішені складові загальної проблеми. Питання формування, функціонування, розвитку ринку молока та молокопереробки стало об'єктом досліджень багатьох вчених, проте ще не достатньо дослідженим залишається комплекс питань щодо формування і раціонального використання сировинної бази молокопереробних підприємств.

Формулювання цілей статті. Завданням статті є дослідження основних тенденцій виробництва молока та формування сировинної бази молокопереробних підприємств України та Черкаської області, аналіз зміни обсягів виробництва молока за категоріями господарств, визначення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах молокопродуктового підкомплексу Черкаської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження молочної галузі раціонально починати із аналізу сировинного сектора, у якому зароджуються майбутні споживчі характеристики кінцевого товару, і закінчувати споживчим сектором, у якому відбуваються процеси придбання і споживання продукту.

За визначенням економічного словника, сировинний ринок – це сукупність ринків сировинних товарів, які безпосередньо формують умови їх купівлі і продажу [2, с. 771].

Однією з важливих галузей тваринництва є молочне скотарство, яке виробляє цінні продукти харчування і сировину для переробної промисловості. Молочне скотарство – найбільш трудомістка, складна за технологією і важлива у соціальному плані галузь тваринництва.

Обсяги виробництва продукції галузі формуються в залежності від чисельності поголів'я корів та їх продуктивності.

Чисельність поголів'я молочного стада формується на підставі: спеціалізації підприємства, організації відтворення стада, забезпеченості худоби кормами, наявності тваринницьких приміщень, стану матеріально-технічної бази, забезпеченості господарства персоналом. Продуктивність корів залежить від: рівня їх годівлі, якості кормів, структури раціонів, породи тварин, частки ялових корів, умов та технології їх утримання [2, с. 56]. Протягом 2000-2012рр. виробництво молока всіма категоріями господарств в Україні та в Черкаській області зокрема значно змінилося (табл.1).

Таблиця 1 – Основні показники виробництва молока в Україні та Черкаській області

Показник	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Відхилення 2012р. до 2000р., (+,-)
Україна									
Валове виробництво, тис.т	12657,9	13286,9	12262,1	11761,3	11609,6	11248,5	11086,0	11377,6	-1280,3
Поголів'я корів, тис. голів	4958,3	3346,7	3095,9	2856,3	2736,5	2631,2	2582,2	2554,3	-2404
Середньорічний надій від 1 корови, кг	2359	3652	3665	3793	4049	4082	4174	4361	+2002
Реалізація переробним підприємствам, тис. т	1779,3	1782,0	1650,2	1701,8	1700,4	1700,6	1701,3	1702,1	-77,2
Черкаська область									
Валове виробництво, тис.т	499,1	515,6	501,8	493,6	491,0	478,9	463,9	498,5	-0,6
Поголів'я корів, тис. голів	188,7	121,1	113,8	106,1	100,5	95,4	93,5	94,1	-94
Середньорічний надій від 1 корови, кг	2389	3866	4078	4271	4561	4682	4779	5257	+2868
Реалізація переробним підприємствам, тис. т	180,7	165,3	164,2	173,1	186,6	194,5	201,1	239,6	+58,9
Питома вага виробництва області до України, %	3,9	3,9	4,1	4,2	4,2	4,3	4,2	4,4	+0,5-

Дані таблиці 1 засвідчують, що протягом досліджуваного періоду валове виробництво молока зменшилось на 1280,3 тис. т по Україні і на 0,6 тис. т – по Черкаській області.

Також прослідковується скорочення поголів'я корів у сільському господарстві на 2404 тис. голів та на 94 тис. голів у Черкаській області. Зменшення кількості дійного стада відбувається, перш за все, через стрибкоподібне підняття цін на матеріально-технічні ресурси, яке супроводжується невизначеністю товаровиробників щодо закупівельних цін

на молокосировину.

Скорочення молочного поголів'я призвело до недовиробництва молока, однак спостерігається позитивна тенденція збільшення середньорічного надою молока від однієї корови по Україні на 2002 кг, по Черкаській області – на 2868 кг та збільшення реалізації молока переробним підприємствам.

Аналіз динаміки обсягів виробництва молока за категоріями господарств (табл. 2) засвідчує, що за досліджуваний період є тенденція до збільшення обсягів виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах на 5,2 тис. т, в тому числі і у фермерських господарствах на 1,3 тис. т. Обсяги виробництва молока у господарствах населення зменшились на 0,3 тис. т.

Таблиця 2 – Динаміка обсягів виробництва молока за категоріями господарств у Черкаській області, тис. т

Категорії господарств	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Відхилення 2012р. до 2008р., (+;-)
Господарства усіх категорій	493,6	491,0	478,9	463,9	498,5	+4,9
Сільськогосподарські підприємства	251,3	253,5	216	220,5	256,5	+5,2
у т. ч. фермерські господарства	8,5	8,0	7,9	8,5	9,8	+1,3
Господарства населення	242,3	237,5	262,9	243,4	242,0	-0,3

Нині значна кількість сільськогосподарських підприємств утримують 100 – 200 голів дійного стада (28,3%), частка господарств з високою концентрацією корів (500–1000 голів і більше 1000 корів) становить лише 9,1% [4]. Аналізуючи діяльність сільськогосподарських підприємств із виробництва молока, можна констатувати, що основною метою утримання корів до 50 голів є покриття потреб у молоці власних закладів харчування, шкільних і дошкільних закладів, які знаходяться на утриманні агроформування.

В цілому спад виробництва молока та виникнення кризової ситуації в молочному скотарстві зумовлений різними факторами, основними з яких є зниження економічної зацікавленості у розвитку галузі, низькі закупівельні ціни на сировину, спад платоспроможного попиту населення, зниження трудової активності (через низьку оплату праці), відсутність гарантованих ринків збуту молочної продукції, погіршення ветеринарного обслуговування, порушення технологій утримання тварин тощо [3]. Взаємозв'язок прибутку та продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в 2012 р. представлено в табл. 3.

Таблиця 3 – Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за продуктивністю молочного стада, 2012 р.

Показник	Групи підприємств за надоєм молока на корову, кг			Відхилення (+;-) III від I групи
	I	II	III	
	до 3500	від 3500 до 5000	понад 5000	
Кількість підприємств у групі, од.	55	65	47	85,5
Надій молока від однієї корови, кг	2538,9	4328,5	5851,0	230,5
Вихід молока з розрахунку на 100 кг живої маси корів, кг	598,6	693,9	739,1	123,5
Прибуток, тис.грн	1106,0	34845,5	18888,5	+17782,5
в.т.ч. в розрахунку на одне підприємство	20,1	536,1	401,9	+381,8
Рівень рентабельності, %	3,2	27,5	12,5	+9.3 в.п.

У підприємствах III групи порівняно з підприємствами I групи надій молока від однієї корови вищий у 2,3 раза (на 3312,1 кг), вихід молока з розрахунку на 100 кг живої маси корів – на 23,5%. Рівень дохідності підприємств III групи вищий, ніж першої, проте нижчий відносно II групи на 15,0 пп. Тобто показник надою молока від однієї корови прямоп-

ропорційно впливає на рівень дохідності та розмір прибутку сільськогосподарських підприємств області.

Показники, що формують конкурентні позиції аграрних підприємств у складі молокопродуктового комплексу Черкаської області, в 2012р. мали тенденцію до зниження (таблиця 4), крім продуктивності корів (зросла на 26,8 проти 2008 р.), що пов'язано із впровадженням ресурсоощадних і безвідходних технологій виробництва молокосировини.

Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь регіону в 2012 р. зменшилось на 7 %, порівняно з 2008р. Сільськогосподарські підприємства в 2012 р. одержали 351,0 млн.грн валової продукції молока на 100 га сільгоспугідь, що на 11,7% менше проти 2011р.

Таблиця 4 – Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств молокопродуктового підкомплексу Черкаської області

Показник	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Відхилення 2012 р. до 2008р., (+;-;%)
Середньорічний надій молока від однієї корови, кг	3803	4044	4248	4645	4823	126,8
Виробництво молока на 100 га сільгоспугідь, ц	355,0	345,6	340,1	338,1	330,0	93,0
Одержано валової продукції молока на 100га сільгоспугідь, мпн. грн	417,5	405,4	400,8	397,6	351,0	84,1
Рівень рентабельності виробництва молока, %	8,6	27,5	12,2	8,7	17,0	+ 8,4 в.п.
Індекс цін реалізації молока та молочної продукції, у % до попереднього року	93,9	160,1	119,6	88,1	152,1	-

Рівень рентабельності виробництва молока у аграрних формуваннях 2012р. збільшився на 8,4 пунктів проти 2008 і склав 17,0%.

Сектор переробки молока та виробництва молокопродуктів включає декілька великих сегментів, а саме – продукцію з незбираного молока, сири, масло тваринне, сухі молокопродукти, молочні консерви, казеїн та морозиво. Найбільші обсяги виробництва спостерігаються у сегменті продукції з незбираного молока (молоко рідке та кисломолочна продукція) та сегменті сиру [6, с. 102]. Більш детально інформацію щодо обсягів виробництва молочної продукції наведено в табл. 5.

Таким чином, протягом 2008-2012рр. в структурі виробництва молочної продукції Черкаської області переважали сири жирні та тверді, кисломолочні продукти, сироватка. Так, виробництво сирів жирних зросло – на 725 тис. т., твердих – на 208 тис. т., кисломолочних продуктів – на 653 тис. т., сироватки – на 897тис.т. В той же час за досліджуваний період спостерігається зменшення виробництва молока на 5143 тис. т., сирів свіжих неферментованих та сирів кисломолочних – на 278 тис. т., молока і вершків, згущених з додаванням цукру або без додавання цукру – на 2087 тис. т.

Таблиця 5 – Виробництво молочної продукції за видами в Черкаській області, тис. т

Асортимент продукції	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Молоко і вершки сухі	8333	4764	4873	2698	3190
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	3225	2370	2400	2478	2947
вироби з сиру кисломолочного знежиреного	58	101	203	209	-
вироби з сиру кисломолочного жирного	3167	2269	2197	2269	-
Сири жирні	21970	2206	22360	20241	22695
Твердий сир	20366	20455	20866	18396	20574
Плавлений та тертий і не в порошок	1587	1561	1494	1845	1971
Молоко і вершки, згущені з додаванням цукру або без додавання цукру	2555	1765	665	561	468

Асортимент продукції	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Продукти кисломолочні	12799	8606	7913	7823	13452
йогурт неароматизований без наповнювачів	-	-	-	-	-
простокваша і варенець, неароматизовані без наповнювачів	-	-	-	103	274
кефір неароматизований, без наповнювачів	6096	4633	4553	4063	7249
ряжанка неароматизована, без наповнювачів	1941	834	783	896	1899
сметана неароматизована, без наповнювачів	2741	1441	1138	1281	2081
продукти кисломолочні неароматизовані, без наповнювачів	230	273	220	96	249
йогурт ароматизований з наповнювачами	1654	1071	818	824	1516
маслянка, напій з маслянки	137	354	401	560	184
Сироватка	10451	7284	9201	8962	11348

Для організованого ринку характерним є високий рівень переробки молока. Згідно даних IFCN (International Farm Comparison Network) середній світовий показник частки надходження молока на переробні підприємства від загального виробництва складає майже 60% [7]. В Україні частка переробленого молока все ще залишається значно меншою порівняно навіть зі середньосвітовим показником. В 2012 р. на переробку надійшло 42,1% виробленого молока, а решта була використана для власного споживання, прямого продажу або втрачена.

Висновки. Отже, конкурентоспроможність молокопереробних підприємств залежить від: розвитку молочного скотарства регіону, підвищення рівня інтенсивності галузі, збільшення продуктивності молочного стада, раціонального використання власних ресурсів, використання ресурсоощадних і безвідходних технологій виробництва молокосировини й молокопродуктів, запровадження інноваційних методів господарювання, розширення асортименту видів молочної продукції та поліпшення її якості, запозичення зарубіжного досвіду, завоювання внутрішнього та зовнішнього ринків збуту готової продукції.

Перелік посилань:

1. Дядик Т. В. Конкурентоспроможність виробництва молока в умовах ринку: дис. канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Т. В. Дядик. – Полтава, 2004. – 198 с.
2. Краткий экономический словарь / [ред. А. Н. Азрилиян]. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1088 с.
3. Дорогань Л.О. Економічні проблеми формування ринку молока в Полтавській області / Л.О. Дорогань, А.І. Рудич // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2002. – №4 (23). – С. 91-23
4. Радько В. І. Тенденції розвитку виробництва молока в Україні / В. І. Радько // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 24–28.
5. Міністерство аграрної політики України, Національний науковий центр «Інститут механізації та електрофікації сільського господарства та ін. // Правила машинного доїння корів. – Глеваха, 2004. – с. 31
6. Нестерчук Ю.О. Ресурсний потенціал підприємств продуктивних підкомплексів АПК [Текст] : монографія / Ю. О. Нестерчук, Н. В. Бутко. - Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. - 215 с.
7. Шубравська О. В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2008. – №2. – С. 81-88.
8. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко. –К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
9. Моргун О.В. Напрями розвитку молочної галузі та молокопереробної промисловості / О. В. Моргун. – Економіка АПК. – № 7.– 2009. – С. 62-66.
10. Шпикуляк О.Г. Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // економіка АПК. – 2011. –№7. С. 120-127.

Стаття надійшла: 19.10.2014 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Горелов Д.О.